

Mirjana Oklobdžija
*Institut za migracije i narodnosti
Sveučilišta u Zagrebu, Zagreb*

Primljeno: 31.12.1991.

IMIGRANTI I DRUŠTVO USELJENJA (PROBLEMATIKA DRUŠTVENIH INTERAKCIJA)

SAŽETAK

U ovom radu dan je sistematizirani popis problema migranata, prvenstveno s obzirom na njihovu migrantsku perspektivu, te ulogu koju sami migranti mogu imati da te probleme riješe. Zatim su ukratko opisane osnovne teorije koje se bave interakcijom među različitim kulturama. Težište je, u slijedećem odjeljku, stavljeno na analizu funkcija i oblika predrasuda, a zatim na rasizam i ksenofobiju kao manifestne oblike diskriminacije koji konfliktno određuju sve sfere života migrantskih i manjinskih grupa. Uz opis osnovnih pojmova dat je i čitav niz primjera koji ilustriraju složenost, višeslojnost i ozbiljnost situacije kojoj su uzroci ti oblici diskriminacije. Potom je problematika društvenih interakcija vezanih uz doticaje različitih kultura stavljena u kontekst planova evropske integracije, posebno s obzirom na perspektive migranata prema sadašnjim trendovima i strategijama. U posljednjem dijelu naznačene su i akcije koje mogu rezultirati pozitivnim kontaktom - ravnopravnom komunikacijom i suradnjom. Tu se spominje zakonodavstvo, multikulturalizam, promjene u obrazovanju i socijalizaciji, kulturna suradnja, uloga intelektualaca, samoorganiziranje građana i povezivanje antirasističkih pokreta na internacionalnom nivou, te nužnost znanstvenih istraživanja i harmoničnih primjera (a ne samo konfliktnih) međugrupnih odnosa. Takav teorijski okvir upotrebljiv je za daljnje istraživanje bilo koje određene etničke grupe u njenoj specifičnoj situaciji.

Uvod

U jednoj od novijih studija autor upozorava: "Suvremeni čovjek mora se potruditi da prihvati selilaštvo kao važno ljudsko pravo. Vrijeme je da prihvatimo misao kako čovjek nije zauvijek sputan uz istu okolinu, i kako je 'porijeklo' jedini preduvjet za opstanak." (8:123) Od najstarijih vremena migracije su sastavni dio života mnogobrojnih ljudskih zajednica. Potreba za 'vlastitim mjestom pod suncem' i potreba za kretanjem u potrazi za njim nikada im nisu zadovoljene, a s obzirom na ljudsku prirodu teško da i mogu biti. Nomadi su samo utoliko različiti od sjedilačkih naroda što je za njih neprestano kretanje - život, a mjesto na kojem predahnu - njihovo vlastito mjesto. Sjedilački narodi ostaju na istom mjestu duže, ili je dijapazon njihova kretanja manji, ili se stalno ne kreću svi. Ali uvijek netko, a često mnogi, ostavljaju jedno mjesto da bi na drugom našli ono što im nedostaje, ma što to bilo.

Migracije traju i u ovom stoljeću koje se eto približava kraju, traju neujednačenog intenziteta, u raznim smjerovima, iz mnogih razloga, ali - neprestano. I uvijek su praćene svojom neizbježnom sjenom, problemima vezanim uz doticaje različitosti.

Problemi suvremenih migracija

Poslije drugoga svjetskog rata oko 30 milijuna ljudi stiglo je u zemlje europskog zapada s juga i istoka kao 'gostujući radnici' ili članovi njihovih obitelji. To je svakako jedan od najsnažnijih migracijskih valova u ljudskoj historiji. Ti su migranti uglavnom došli u potrazi za zaradom kaneći ostati samo nekoliko godina. Tako su i primljeni. No mnogi su ostali znatno duže. Po raspoloživim podacima broj useljenika bio je između 1950. i 1975. oko 10 milijuna, a početkom 80-ih preko 16 milijuna. (4:1) Oni su raspoređeni u svim zemljama Zapadne Evrope, ali najviše u dojučerašnjoj Zapadnoj Njemačkoj gdje ih je godine 1987. bilo registriranih 4.581.000 (11:107). Taj broj odnosi se samo na legalne migrante i članove njihovih obitelji, dok je broj onih koji su 'ilegalni' nemoguće utvrditi.

Migranti, kao i svi oni koji stvaraju 'nove etničke manjine' (Castles) u autohtonim socijalnim sredinama, predmet su raznih socioloških studija. Uzima se u obzir da te manjine nisu jednostavno Turci, Grci, Hrvati, Srbi ili Talijani 'preneseni' u nove sredine. Proces migracija izaziva mnoge promjene, kako u životu pojedinaca tako i u životu grupa, pa čak možemo govoriti o posebnoj "kulturi emigracije koja sjedinjuje raznovrsna i kotradiktorna iskustva: siromaštva, eksploatacije i klasne borbe u zemlji porijekla; izolacije i kulturne alijenacije u procesu migracije; eksploatacije, rasizma i klasne borbe u Zapadnoj Njemačkoj. Kako proces migracije postaje zreliji, fokus se pomiče ka naporu manjinskih zajednica za stvaranjem vlastitoga kulturnog izraza, kao dijelu borbe protiv rasizma" (4:217/8). Ovdje se već počinju nazirati problemi migranata.

Tablica 1.-Ukupna populacija i stranci u Njemačkoj prema državljanstvu

Godina	Ukupo			Strani radnici po državljanstvu								
	stanov. (000)	Stranci (000)	Stranci %	Grci	Talijani	Jugosla- veni	Maro- kanci	Portu- galeci	Španjol- ci	Tuni- žani	Turci	Ostali
1978	61332	3981	6.5	305523	572522	610184	28907	109924	188937	19230	1165119	980654
1979	61402	4144	6.7	296803	594424	620649	31933	109843	182155	20718	1268307	1019168
1980	61653	4453	7.2	297518	617895	631842	35854	112270	179952	22622	1462442	1092603
1981	61719	4630	7.5	299300	624503	637307	39374	109417	176952	24128	1546280	1172468
1982	61604	4667	7.6	300824	601621	631692	42590	106005	173526	25189	1580671	1204799
1983	61372	4535	7.4	292349	564960	612798	44192	99529	165998	25269	1522328	1177440
1984	61089	4364	7.1	287099	545111	600314	45137	82291	158843	23644	1425798	1194711
1985	61021	4379	7.2	281330	533800	592380	47467	77472	153805	23322	1400414	1255921
1986	61122	4483	7.3	278540	535471	591070	50945	77744	150980	23610	1425721	1348479
1987	61170	4581	7.2	278169	543010	594933	54738	78909	148322	24194	1466314	1392715

Izvor: Njemačko ministarstvo rada i socijalnih poslova, Bonn, 1988.

Tablica 2.-Strani radnici u Njemačkoj prema državljanstvu

Godina								Strani radnici		
	Turci	Jugoslaveni	Talijani	Grci	Španjolci	Portugalci	Ostali	Ukupno	%	Žene
1976	520998	387222	279096	173097	107518	62328	390645	1920895	9.5	600.030
1981	583996	336233	285354	122208	80963	54062	454451	1917237	9.1	583230
1982	562951	317108	252728	114582	76034	49711	412428	1785542	8.6	499609
1986	519330	296564	186761	101198	66011	35609	391743	1600216	7.6	487997
1987	529488	295387	181196	99418	64026	36417	401715	1610847	7.5	493405

Izvor: Njemačko ministarstvo rada i socijalnih poslova, Bonn, 1988.

Za početak izdvajamo: *prilagodavanje na mnoga raznovrsna iskustva, napori za stvaranje novih zajednica, kulturna izolacija i alijenacija, eksploatacija i rasizam.*

Migracije od 1945. do početka sedamdesetih pratio je nagli rast proizvodnje u razvijenim zemljama. Neprestano poboljšanje tehnologije i proizvodnja većeg broja roba doveli su do bolje produktivnosti rada, ali i potrebe otvaranje radnih mjesta u svim sektorima. Demografski ratni disbalansi pokazali su potrebu za stranom radnom snagom. Strani radnici dobro su se uklopili u potrebe velikih industrija i, općenito, društava u ekspanziji. Ovdje nije mjesto za ekonomsku analizu razloga ovog buma (ni njegova okončanja). Za našu temu dovoljno je reći da se situacija početkom sedamdesetih godina mijenja, i da proces počinje teći u obrnutom pravcu. To se ne zbiva toliko naglo da bi izazvalo globalnu krizu, ali ipak dovoljno brzo da uzrokuje čitav niz problema u društvu. Stopa nezaposlenosti povećava se, a to prije svega pogađa 'doseljenike'.

Promijenjene okolnosti dodaju još nekoliko problema na listu koju smo započeli: *nezaposlenost, socijalna nesigurnost i time izazvani kako egzistencijalni tako i psihološki problemi.*

Dužina boravka slijedeći je važan faktor za promjenu objektivnih i subjektivnih okolnosti života migranata. U prvoj fazi boravka u novom okruženju većina migranata nije kanila ostati trajno - samo nekoliko godina. Odatle i njihov pasivan odnos prema zemlji primitka što je očigledno, na primjer i po tome što se nisu trudili naučiti jezik domaćina, što nisu sudjelovali u društvenom životu, što nisu bili članovi sindikata. Sva istraživanja pokazala su da su migrantima daleko interesantnija zbivanja u zemlji porijekla nego u onoj u kojoj su odlučili ostati 'privremeno'. Kada je međutim, boravak potrajao duže no što je bilo planirano, opcije migranata počinju se mijenjati, i oni svoj marginalni položaj počinju osjećati kao teret. "Kako su migranti ostali duže i doveli članove obitelji, fokus njihova interesa usmjerio se na radne i životne prilike u novoj zemlji. Udruženja migranata zahtijevaju poboljšanja u školovanju i socijalnoj zaštiti i bore se protiv rasizma i diskriminacije" (4:30). Počinju se uključivati u sindikate i zahtijevati da i te institucije povedu više računa o njihovim posebnim interesima. Artikuliraju i zahtjeve za građanskim i političkim pravima. No kako je ova faza (koju možemo nazvati fazom prihvaćanja promjene mjesta boravka kao stalnog ili bar dugoročnog rješenja) paralelna s ekonomskom krizom zemalja Zapada, zahtjevi migranata sudaraju se sa problemima domaćeg stanovništva. Ono smatra da 'stranci' otimaju 'njihova' radna mjesta i zaposjedaju stambeni prostor i tu su korijeni sukoba koji se zadnjih godina intenziviraju. Ono što ugrožava mi-

grante jest jačanje predrasuda i stereotipa i sve žešće manifestacije ksenofobije u svakodnevnom životu. Moglo bi se reći da su to osnovni problemi migrantske populacije u Zapadnoj Evropi danas i o tome će biti više riječi kasnije.

Posebna grupa problema koji proizlaze iz interakcije dviju različitih kultura vezana je uz najužu sferu svakodnevnog života - obitelj i posebno za drugu generaciju. Castles smatra da je neprecizno odrediti položaj druge generacije kao smješten 'između dviju kultura'; po ovom autoru točnije je kazati da se radi o problemima vezanim uz stvaranje nove 'kulture migracije'. No, kako god nazvali okvir života djece migranata, ne možemo zaobići njihove probleme u traženju vlastitog identiteta, u kompliciranoj i stalno promjenljivoj situaciji. Također, kao što je prva faza migracije bila praćena *dislociranjem obitelji* (dio je ostajao u starom kraju), tako to može biti odrednica i sadašnje faze, u slučajevima kada se roditelji ipak odluče vratiti, a djeca ostati u zemlji primitka (gdje su mnoga i rođena). Ovdje možemo nabrojiti još neke specifične grupe koje imaju i posebne probleme uz one zajedničke svim migrantima. To su žene, bolesnici, umirovljenici i radnici 'na crno'. Svi ti elementi ukazuju na složenost fenomena kojim se bavimo i nemogućnost jednostavnih receptata za rješanje mnogih i raznovrsnih problema u interakciji različitih kultura.

Prije sistematiziranja problema migranata od kojih smo mnoge već spomenuli, treba reći da interakcije različitih kultura mogu rezultirati pozitivnim kontaktom - ravnopravnom komunikacijom na svim nivoima, ili negativnim kontaktom - konfliktom. Pozitivni kontakti omogućavaju 'normalni' suživot, a negativni izazivaju probleme koje moramo analizirati da bismo razumjeli njihove korijene i našli načine za njihovo prevladavanje. Eliminiranje konflikata preduvjet je pozitivnog kontakta; zato se u ovom redu najprije bavimo problemima, a zatim mogućnostima zajedništva. Treba također imati na umu da je nekoliko faktora podjednako važno za rješavanje migracijskih problema: politika zemlje porijekla, politika zemlje primitka, javno mnijenje zemlje primitka i migranti sami. (O tome je bilo riječi u elaboratima IMIN-a koje sam pripremila 1988, 1989. i 1990.) Osim toga, probleme možemo dijeliti i po drugom kriteriju - na subjektivne i objektivne. Važno je prije svega znati koji su osnovni, jer prioritete liste uvijek imaju smisla ako nije moguće čitav splet problema rješavati istovremeno (iako bi bilo najdjelotvornije). Ali pogledajmo za trenutak koji su to najčešći uzroci problema. Guido Ortona navodi slijedeće *uzroke neprijateljstava prema strancima*: 1) kada postoje konkurentski odnosi, 2) kada je grupa stranaca posebno 'vidljiva', 3) kada odnosi među grupama nisu dovoljno pravno uređeni, 4) kada se mijenjaju ekonomski odnosi među grupama, 5) kada problemi zaposlenih 'starosjedilaca' postanu znatniji, 6) kada dolazak nove grupe unese promjene u postojeći socioekonomski sistem, 7) kada su češći susreti sa strancima kao grupom, nego sa pojedincima (10:391-410). Kao što je vidljivo, uzroci su veoma različiti te ih je teško i sistematizirati. Očigledno je da neki imaju kakvu-takvu konkretnu/realnu podlogu, ali su drugi nesumnjivo iracionalni. Zato ih i nije moguće analizirati na jednak način. Kada govorimo o ekonomskim odnosima, konkurenciji i zakonodavstvu lakše je istražiti problem (utvrditi postojeće stanje, realne okvire, eventualne nepravde i nepreciznosti) i relativno jednostavnije predložiti solucije, nego kada treba riješiti problem 'vidljivosti' stranaca, neprihvatanja grupe ali eventualnog prihvatanja pojedinca iz nje itd. *Prvi su uzroci utemel-*

jeni u realnom, drugi u irealnom/racionalnom. Isti je fenomen vidljiv ako nabrojimo i neke od problema samih. Sistematiziran popis može imati slijedeći redosljed:

- a) prilagođavanje na raznovrsna iskustva 'migrantske kulture',
- b) napori pri stvaranju novih zajednica,
- c) problemi identiteta,
- d) psihološki problemi, nesigurnost, stres, obiteljski problemi,
- e) problemi druge generacije,
- f) kulturna izolacija i alijenacija,
- g) integracija i asimilacija,
- h) getoizacija i marginalizacija,
- i) dominacija i eksploatacija,
- j) nezaposlenost i egzistencijalni problemi,
- k) diskriminacija: rasizam i ksenofobija.

Probleme navedene pod a), b), c) i d) možemo uvjetno nazvati 'subjektivnim', one pod e), f), g) i h) miješanima, a pod i), j) i k) 'objektivnim'. Rekli smo da je ova podjela uvjetna jer su gotovo nepostojeći problemi 'čistog' tipa. Također, zavisi iz koje perspektive gledamo. Na primjer, manifestacije ksenofobije objektivni su problem migranata, većina starosjedilaca također će priznati njihovo 'objektivno postojanje', ali sada se postavlja pitanje je li njihov uzrok-izvor također smješten u realnosti? Po našem mišljenju - *uglavnom nije*. Prvi uzrok ksenofobije jesu predrasude, a one su nesumnjivo iracionalni fenomeni. Možemo reći da je *netrpeljivost (neprijateljstvo) često uzrokovana predrasudama i stereotipima, a manifestira se u rasizam i ksenofobiju*. Dakle, izvor jednog od najtežih problema migrahata jest u iracionalnom.

Da se vratimo na tipologiju problema. Ona je napravljena prvenstveno s obzirom na perspektivu migranata i ulogu koju sami mogu imati u njihovom rješavanju. To ne znači da migrant sam može riješiti prva četiri tipa problema, ali znači da je njegova aktivnost prvi uvjet za promjenu na bolje navedenih situacija; to znači da slijedeća četiri tipa 'miješanih' problema zahtijevaju angažiranje više faktora da bi bili riješeni. (To, na primjer, znači da je getoizacija složen problem kako izolacije, tako i samoizolacije, te stoga sva eventualna dobra volja okoline za rješavanje te situacije nije dovoljna ako se ne poklapa i s nastojanjima migranata.) To, nadalje, znači da se na rješavanju posljednja tri tipa moraju više angažirati drugi faktori od migranta samog, koji je u tim primjerima više 'nemoćna žrtva' nego odlučni faktor promjene.

Na prostoru koji nam je na raspolaganju u ovom radu nije moguće sistematično obraditi sve tipove problema i još se zadržati na mogućnostima pozitivnih kontakata. Stoga ćemo se ovdje usmjeriti na jedan uzrok - *predrasude*, i tipove problema koji su njegova manifestna posljedica - *rasizam i ksenofobija*. Za to ima opravdanja u činjenici što su ovi

problemi u suvremenoj Evropi sve prisutniji i kao takvi stvaraju ozbiljne prepreke za evropsku integraciju. A što se tiče migranata samih, nema sumnje da su rasizam i ksenofobija najneugodnije situacije koje konfliktno određuju sve sfere života te grupe. No prije analize tih fenomena i primjera koji o njima govore, zadržat ćemo se ukratko na osnovnim socijalnim teorijama koje se bave doticajima različitih kultura.

Teorije socijalne interakcije

Postoji nekoliko osnovnih teorija u društvenim znanostima koje se bave kontaktima među različitim grupama. To su: Allportova teorija dodira, teorija konflikta (Dahrendorf i Horton), te teorije koncenzusa i akcije. (Klasično djelo u ovoj oblasti jest i knjiga Adorna i suradnika *Authoritarian Personality*). Autori poput Goudsbloma naglašavaju potrebu povezivanja ovih teorija. Razlog tome vide u nužnosti spajanja različitih perspektiva u analizi međuodnosa na svim nivoima: na individualnom-interesnom, na nivou organizirane prisile i onom zajedničke tradicije. (8:168) Da bi pokazao razloge za povezivanje različitih pristupa, Goudsblom citira Eliasa i Scotsona: "Jednom kad ljudi postanu međuzavisni, istraživanje koje ih promatra izolirano, osuđeno je na sterilnost" (8:167). Iz takva pristupa slijedi i kritika *Authoritarian Personality* u dijelu u kojem je u toj knjizi odijeljen svijet žrtava predrasuda i onih koji ih, robujući predrasudama, ugrožavaju. Goudsblom smatra da se ni na nivou analize, ove dvije grupe ne mogu promatrati odvojeno od odnosa snaga koji je u bazi njihove interakcije. "Adorno i njegovi suradnici bili su u pravu naglašavajući da će bilo što, poduzeto od strane 'objekta' predrasude biti interpretirano na njegovu štetu. Ali oni ne zadiru dovoljno daleko kada izvlače zaključak da se korijeni predrasuda mogu naći u ličnostima njihovih nosilaca. Tako zastaju na pol puta do sociološkog prepoznavanja činjenica da je predrasuda, kao i sve ostale socijalne fenomene, moguće razumjeti samo ako je promatramo i kao funkciju oblika u kojem se pojavljuje" (8:196). O spomenutim oblicima još će biti govora, a u odnosu na navedene teorije treba reći da se sve bave predrasudama i oblicima kontakta kakav je, na toj osnovi, logična posljedica, dakle konfliktima. Prije no što prijedemo na predrasude valja naglasiti: autori koji istražuju mogućnosti *pozitivnog kontakta*, poput Allporta, vide uvjete za njegovo ostvarenje u *toleranciji i otvorenosti koje vode ka poznavanju, razumijevanju i sigurnosti*. Oni koji su usmjereniji na pručavanje konflikata nužno zaključuju da su obje grupe u interakciji svojevrstne žrtve (iako ne na isti način i u jednakoj mjeri). U slučaju interakcije kojom se ovdje bavimo, to bi značilo: migranti kao žrtve zadržavaju marginalni položaj u društvu i s tim povezan osjećaj ugroženosti, a onaj dio autohtonog stanovništva koji robuje predrasudama zadržava osjećaj ugroženosti i nelagode koja iz toga proizlazi. Vidjet ćemo kasnije kakvi su prijedlozi za prevladavanje takvih socijalnih situacija koje se uporno perpetuiraju, iako ne donose nikome ništa dobro.

Predrasude i stereotipi

U svojoj studiji o predrasudama Teun van Dijk (kao i Goudsblom) naglašava njihovu socijalnu funkciju. "Socijalni stereotipi razvijaju se u društvenom kontekstu zbog osnovnih funkcija koje moraju ispuniti, kao što je razumijevanje rasprostranjenih, negativnih socijalnih zbivanja, opravdavanje ponižavajućih akcija protiv manjinskih grupa ili pozitivna diferencijacija grupe 'mi' od određene grupe 'oni'" (16:9). Predrasude su oblici društvenog ponašanja koje se sastoje od spleta uvjerenja (stereotipa) i emocija. One su uvijek negativno usmjerene prema objektu svoje pažnje, dakle prema nekoj drugoj grupi. Mnogi autori (Adorno, van Dijk, Tajfel itd.) sa čijim se mišljenjem slažem, označavaju glavnom socijalnom funkcijom predrasuda održavanje socijalne kontrole. Tu se javlja *diskriminacija* kao oblik socijalne kontrole nad manjinskim grupama. Van Dijk nabraja sedam funkcija koje se mogu podvesti pod pojam diskriminacije. To su:

- 1) *dominacija* koja služi za održavanje društvene i političke moći, a bazirana je na društvenoj hijerarhiji koja u sferi svijesti proizvodi osjećaj superiornosti nad manjinskim grupama;
- 2) *diferencijacija* koja omogućuje različito tretiranje grupa koje nisu 'mi' putem zakonodavstva, političke odluke i različitih oblika ponašanja u svakodnevnom životu;
- 3) *distanca* koja može biti društvena ili fizička - zadržavanje grupe 'oni' izvan 'naše' zemlje, grada, susjedstva, ulice, kuće ili porodice. Rezultati distance jesu Apartheid, segregacija, getoizacija, marginalizacija itd.;
- 4) *difuzija* se odnosi na širenje predrasuda u društvu preko svakodnevnih priča, književnosti, mass-media, školskih udžbenika i slično. Posljedica je stvaranje društveno prihvaćenog mišljenja u sferi međuetničkih donosa;
- 5) *diverzija* nameće ulogu 'dežurnog krivca' manjinskim grupama i to strategijom okrivljavanja tih grupa za socijalne probleme nekog društva koje uzrokuju zbog svojih karakteristika ili, jednostavno, prisutnošću;
- 6) *depersonalizacija/dehumanizacija/destrukcija* nizom akcija prema nekoj etničkoj grupi (koju se promatra samo kao 'grupu', a ne kao skup pojedinaca) nameće joj se inferioran odnos i ugrožavaju osnovna ljudska prava;
- 7) *diskriminacija u svakodnevnim situacijama* logična je posljedica svega navedenog. Predrasudama se objašnjava, opravdava, motivira i racionalizira mnoge oblike svakodnevne diskriminacije kao što je odbijanje suradnje, nepristojnost i agresivnost i općenito nejednak i ponižavajući tretman (16:37/38).

Sve to zajedno ulazi u skup karakteristika koje zajedno formiraju rasistički svjetonazor i ocrtavaju lik njegovih aktera. Posebno je zanimljivo vidjeti kako je moguće napraviti kategorizaciju predrasuda, utvrditi u kojim su sve pravcima usmjerene i koje nivoe pokrivaju. A kao što ćemo vidjeti, odnose se na čitav spektar situacija koje zajedno pokrivaju sve aspekte života. Predrasude određuju kako će se većina odnositi prema manjini s obzirom na: A. porijeklo, nacionalnost i/ili izgled, B. socioekonomski položaj, C. kulturne norme, vrijednosti i aktivnosti, D. tipične akcije i interakcije, i E. pripisane osobne karakteristike (16:41/42). Tako se stvaraju etnička uvjerenja, njihova važnost u društvenom životu i strateška upotrebna vrijednost. Možemo zaključiti da predrasude predstavljaju iskrivljenu društvenu svijest, ili još preciznije, svijest 'modeliranu' za izvršavanje određenih funkcija u društvu, a o čemu je bilo riječi.

Rasizam i ksenofobija

Nabrojili smo probleme migranata i osnovne odrednice predrasuda. Sada je na redu analiza rasizma i ksenofobije kao pojavnih oblika diskriminacije utemeljene na predrasudama. Tu ćemo se, nakon kratke teorijske analize, zadržati na primjerima kojih ne mora biti mnogo jer je danas dovoljno otvoriti bilo koje evropske (pa i svjetske) novine i naći nove primjere. Oni variraju s obzirom na specifičnosti konkretne situacije, ali im je osnova ista.

Novije diskusije o rasizmu mijenjaju opis pojma kakav nam je u naslijeđe ostavilo XIX stoljeće. Više se ne govori o 'bijelim', 'crnim', 'smeđim', 'žutim' ili 'crvenim' ljudima, već o etničkim grupama koje, po starom konceptu, mogu pripadati i istoj rasi, ali su njihova mjesta u socijalnoj strukturi nekog društva neravnopravna. Tako rasizam postaje oznaka za odnos među ljudima i za tip interakcije među kulturama u okviru nešto drukčijem od onoga u kojem smo o njemu naučili misliti. O rasi se govori kao o 'zamišljenoj zajednici' (kako je definira Anderson), to jest kao o socijalnoj (često i političkoj) konstrukciji (15). Ali promatrana i tako, ova 'zamišljena zajednica' ulazi u odnose s drugima koji vrlo 'stvarno' određuju život njenih članova.

Rasizam je negativan i neprijateljski odnos prema nekoj drugoj grupi. Slično možemo odrediti i ksenofobiju. Njihova glavna obilježja su optužbe, ponižavanje, segregacija, socijalna distanca i nasilje prema nekoj grupi (15:27). A sve su to posljedice predrasuda, stereotipa i manipulacije potaknute željom za socijalnom kontrolom. No ipak možemo unijeti i distinkciju kada govorimo o ova dva pojma. Ona nije u sadržaju, već u trenutnom odnosu prema 'obilježenoj' grupi. Tako je rasizam odnos prema članovima neke grupe koji su već 'unutar' vrata određenog društva, dok je ksenofobija odnos prema strancima koji su još 'izvan' tih vrata. (Lokacija spomenutih metaforičnih vrsta vrlo je zanimljiva za produbljeno bavljenje ovim pojmovima, ali to već ulazi u okvire nekog drugog rada.) Ovi oblici diskriminacije mogu se dalje dijeliti na institucionalne i pojedinačne. Mogu biti direktni ili indirektni, jači ili slabiji. U svakom slučaju "rasizam je kompleksna cjelina sastavljena od predrasuda i diskriminacije koju podržava ideologija rasne dominacije i opresije. Rasizam znači definitivno pridavanje negativnih faktora određenoj rasnoj/et-

ničkoj grupi, i upotrebu tog kompleksa inferiornosti za propagiranje i opravdavanje nejednakog odnošenja prema toj grupi" (5:2).

Rasizam se ohrabruje na mnogo načina. U javnim glasilima vode se čitave kampanje protiv migranata, govori se o strahu od njihova negativnog utjecaja na nacionalnu kulturu zemlje primitka, izvrgava se ruglu kultura i tradicija pripadnika i grupa stranog porijekla.¹ S tog se položaja lako prelazi na neposredne fizičke napade na ličnost i imovinu migranata. Protagonisti su najčešće pripadnici neonacističkih organizacija kojih je broj članova u zabrinjavajućem porastu, a pothranjuje ih politika desnih partija koje također jačaju. Osnovni razlog jest u tome što domaćini više ne smatraju migrante korisnim 'gostujućim radnicima' koji su dobro došli za obavljanje 'prljavih', teških i slabo plaćenih poslova. Konsolidiranje novih etničkih manjina poklopilo se s rastućom ekonomskom krizom u Evropi, a njihovo neprestano naseljavanje sa sve većom stopom nezaposlenosti. Autohtono stanovništvo ne traži krivca za vlastite probleme 'iznad' sebe - u vrhovima politike i privrede, dakle vlasti, već nalazi objekat koji je bezopasnije (često i pohvalno) okriviti za sve - slabo zaštićene 'strance'. "Poslodavci, političari i mediji radije promoviraju imigrante kao uzročnike krize nego da im priznaju da su također žrtve, a takva ideja pada na plodno tlo" (4:5). Nadena je meta prema kojoj se kanaliziraju negativne emocije, dok oni koji su stvarno odgovorni ostaju izvan opasnog terena. Takav tip manipulacije toliko je često viđen u historiji i tako detaljno opisan u knjigama (1) da to nije potrebno činiti i ovdje. Začuđuje samo vječita uspješnost toga prokušanog modela, koji je i njegovim žrtvama potpuno jasan - kad se odnosi na neku, u vremenu i/ili prostoru udaljenu situaciju. A njegova posljedica uvijek je - obostrana mržnja. "Nacionalizam je u principu pogrešna i štetna ideja, ali treba napraviti razliku između nacionalizma opresora i nacionalizma diskriminiranih koji se javlja kao reakcija. Nacionalizam diskriminiranih pogrešan je i štetan i mora biti nadvladan zajedničkom borbom; nacionalizam opresora jest zločin" (4:222).

Kako izgleda slika suvremene Evrope ako se zadržimo na primjerima ispitivanja javnog mnijenja i direktnih akcija rasističkih grupa? Najkraći je odgovor: Situacija je loša, a neprestano postaje sve gora. To je vidljivo u svim zemljama, a u Njemačkoj su manifestacije neonacista i napadi na strance postali gotovo svakodnevna pojava. U ovom trenutku (novembar 1991) svaki pokušaj prognoze nužno bi završio u mračnim tonovima. Situacija se pogoršava već dugo, pa ne možemo reći da je njeno zaoštavanje 'naglo' ili neočekivano. U jednom istraživanju provedenom 1976. u Zapadnoj Njemačkoj 20% ispitanika iskazalo je antisemitističke predrasude, a slijedećih 30% različite forme latentnih osjećaja u tom smjeru (14:268). Rezultati ispitivanja javnog mnijenja iz 1982. još su mračniji: 82% Nijemaca misli kako u zemlji ima 'previše' stranaca (4:199). A danas? "Najgora rasistička brutalnost od vremena nacizma nastavlja trovati Njemačku četvrti uzastopni tjedan, zaokružujući broj napada na strance na preko 600 od početka godine. Po-

1 Primjer toga su neki novinski članci u kojima se optužuju pripadnici manjina islamske vjeroispovijesti (prije svega Turci) za pokušaj uništenja kršćanske evropske civilizacije, što bi bila njihova osveta za poraz kod Beča 1683!

licija je u srijedu izvršila pretres u 40 stanova u 12 istočnonjemačkih gradova, zaplijenivši kutije s oružjem i hrpe zabranjenog nacističkog materijala" ("The European", 18-20. X 1991). Oblici te brutalnosti jesu: direktni napadi na strance i ili njihove stanove i imovinu, paljenje centara za izbjeglice, provokacije svih vrsta. U bavarskom gradu Immenstadtu grupa 'skinheads' bombama je pogodila hotel za izbjeglice pri čemu su dvije osobe ozbiljno ozlijeđene. Spisak napada, često sa tragičnim posljedicama, neprestano se produžuje. A val rasizma poprima ne samo evropske već i svjetske razmjere. Kako tvrdi njemačka obavještajna služba (a prenosi "The European") američki Ku-Klux-Klan² pokušava naći pristalice u istočnom i zapadnom dijelu Njemačke. Prema sadašnjim trendovima, u tome neće imati mnogo problema.

Nije bolje ni u Francuskoj. Nacionalni Front pod vodstvom Jean-Marie Le Pena neprestano jača. Danas je svaki peti Francuz njihov glasač. A osnovi njihove politike jesu antimigrantske i antisemitističke prirode. Ispitivanje javnog mnijenja od ove godine pokazuje da 24% ispitanika smatra da je previše Jevreja u Francuskoj, a 71% da je previše Arapa. 45% 'razumije' zašto raste popularnost Nacionalnog Fronta ("Le Monde Diplomatique", 19.VII 1991). U analizi ovog fenomena navedeni francuski list kaže da se radi o sindromu društava koja proizvode ekskluzivitet i geta, te izrazu nesigurnosti nacionalnih identiteta kakvi su formirani u XIX stoljeću. I dok Francuzi utvrđuju lekciju o vlastitom identitetu, imigranti gube vlastite živote jer su se, stjecajem mnogih okolnosti, našli na krivu mjestu u krivo vrijeme.

Sredinom studenoga (novembra) ove godine u Španjolskoj su održane velike demonstracije pristalica frankističkog režima. U Austriji jača neofašistička Partija Slobode. Iako (ili baš zbog toga) što direktno napada migrante u svojim istupima, dobila je 18% glasova na lokalnim izborima. Švedska se dugo i s pravom ponosila svojim liberalnim zakonodavstvom i antirasističkom politikom. Danas 7% na općim izborima dobiva Nova Demokratska Partija (formirana 1991) koja se, između ostalog, zalaže za pooštavanje liberalne politike imigracije. U Velikoj Britaniji raste popularnost Nacionalnog Fronta, ali i nasilje neonacista u gradovima. Ni u Italiji stranci, pogotovu oni iz bivših afričkih kolonija, ne mogu biti sigurni da neće postati žrtvom nekog od takvih napada. U Holandiji, poznatoj po svojoj tolerantnoj politici, socijalnim olakšicama za imigrante i modelu integracije koji je najbliže onom što možemo nazvati pravednim, konfliktne su situacije među pripadnicima različitih kultura sve češće.

I dojučerašnje zemlje Istočnog bloka (i šire, Istočne i Srednje Evrope) bilježe istu tendenciju. U Poljskoj, Mađarskoj i Bugarskoj najprimjetniji su antisemitistički ispadi. U Češko-Slovačkoj 'skinheads' uzvikuju "Češkoslovačka Česima" i javno vrijeđaju Rome i ostale strance. A ako se u nekoj zemlji takve tendencije ne primjećuju, to je samo zato

---

2 Ku-Klux-Klan osnovan je 1866. Broj njegovih pristalica početkom 80-ih godina bio je oko 100.000 i od tada raste. To se poklapa s prestankom 'komunističke prijetnje' i porastom nezaposlenosti. Nadane su nove/stare žrtve - pripadnici rasnih i etničkih manjina. Također se povećava broj rasističkih organizacija. U posljednjih petnaestak godina osnovane su mnoge nove podružnice Klana, kao i Knights of the KKK, White Aryan Resistance, American Front, Nazi Skinheads, The Order, Populist Party i mnoge druge. Lider Populističke partije (a prije aktivni član i glasnogovornik KKK) David Duke bio je ozbiljan kandidat za guvernera Louisianne na izborima održanim sredinom ovog mjeseca. Nije pobijedio, ali je dobio više od 40%! Rasa ponovo postaje simbol koji određuje interakciju grupa u Americi. "A budući da je tako, politički kadrovi krajnje desnice dobili su svjež dah života i ostali ono što su uvijek i bili - stalni faktor života nacije" (13:125). Možda sve stalniji.

što su u toku još ozbiljniji i masovniji etnički sukobi, kao u Jugoslaviji i SSSR-u. A i takvi sukobi izrazi su rasizma, ksenofobije i političke manipulacije.

A godina 1992. početak je ujedinjavanja Evrope!

Evropska integracija i perspektive migranata

Po logici izlaganja koju smo do sad pratili u ovom ćemo se odjeljku zadržati na negativnim trendovima u Evropi prije ujedinjenja. U posljednjem dijelu vidjet ćemo koje su 'svjetlije' strane opisane situacije i kakve su mogućnosti za postavljanje čvršćih temelja pozitivnim kontaktima - komunikaciji. Jer u svakoj socijalnoj situaciji, u svakom vidu interakcije, mogu se naći i izvori pozitivnih tendencija koji su ponekad slabi i jedva vidljivi, ali ipak postoje. Samo na temelju tih izvora i snaga koje iz njih proistječu realno je graditi konstrukciju pravednijeg društva, onakva kakva bi Evropa željela postati. To će biti moguće jedino naporom u prevladavanju konflikata koji danas dominiraju njenim prostorima.

Da sažeto ponovimo dosadašnje zaključke ove analize. Migranti, članovi različitih etničkih/kulturnih grupa ulaze u interakciju s drugim, različitim grupama. Posljedice toga jesu mnogi problemi i konfliktne situacije, posebno stoga što se produženi boravak ili stalno naseljavanje migranata u zemljama primitka poklapaju s ekonomskom krizom i porastom broja nezaposlenih. Vidno se povećava manifestiranje predrasuda u raznim oblicima rasističkog ponašanja autohtonog stanovništva. To uzrokuje povratno odbijanje i neprijateljstvo od strane migranata. Kriza identiteta prisutna je u obje grupe u interakciji. Dosad smo obradili: uzroke neprijateljstva prema strancima, glavne grupe problema migranata, glavne vrste teorija interakcije, funkcije i kategorizaciju predrasuda, te rasizam i ksenofobiju kao oblike diskriminacije i primjere ponašanja koja iz toga proizlaze. Ovdje je mjesto da dotaknemo i globalne evropske probleme, što našu temu smješta u širi kontekst.

Po nekim autorima, radne migracije posljedica su evropskog imperijalizma koji je odgovoran za nejednak razvoj evropskih zemalja (4:212). Ako se i ne složimo da je taj faktor sam uzrokovao disbalanse (jer zapadnoevropski imperijalizam ima svoj pandan u istočnoevropskom totalitarizmu), bez sumnje se možemo složiti da je on jedan od najvažnijih uzročnika takve situacije. I nagla privredna ekspanzija Zapadne Evrope poslije 1945. dovela je do potresa u sferi zapošljavanja. To je otvorilo potrebu za novom radnom snagom koja dolazi iz drugih zemalja, a zapošljava se u industrijama direktno ili preko posrednika. Masovni pomaci radne snage uvjetuju i promjene u privredama zemalja porijekla. Kada, međutim, prestaje potreba za stranim radnicima, razvijene zemlje vrlo efikasno (iako ne posve) nalaze institucionalna rješenja za sprečavanje daljnjeg utoka radne snage. To ponovno, iako na drugi način, uzrokuje probleme u zemljama porijekla. Tako se jači faktor, tj. razvijene zemlje, 'poigrava' slabijim, zemljama emigracije, i to uvijek u trenutku i na način kako njemu odgovara. Socijalni potresi koji su neminovna posljedica takvih 'šokova' ne zanimaju kreatore takve politike, dok god direktno ne prijete provedbi njihovih planova. Ali povratna reakcija uvijek se može očekivati. Teško je samo odrediti trenutak kada će tako stvorena praksa diskriminacije i rasistička kultura koja je prati,

postati opasne za one koji su je inicirali. Za neke to već postaje stvarnost. "Kolonijalizam i nacionalizam uzrokovali su da rasizam postane osnovna komponenta zapadnoevropske kulture. Obrasci neprijateljstva, predrasude i diskriminacija koji su rezultat toga, pojačavaju učinke institucionalne diskriminacije. U vremenima krize, kao danas, rasizam postaje sve značajniji vid socijalne i političke kontrole u strategiji vladajuće klase. On je prijetnja članovima manjina, ali je također napad na klasu radnika u cjelini" (4:212). (Kao što vidimo, i Castles upotrebljava termin 'rasizam' u novom određenju koje smo ovdje iznijeli. Na drugom mjestu on kaže: "Najvidljiviji aspekt biljega manjina nije boja njihove kože, nego boja njihova pasoša" (4:82). A onda je samo pitanje trenutka kada će doći i do stigmatizacije drugih grupa, onih s istom bojom pasoša, ali smještenih pri dnu društvene ljestvice. I pitanje je koliko će proći dok pripadnici tih grupa ne shvate što se događa i ne prepoznaju pravog neprijatelja.)

I drugi autori polaze od globalnih odrednica politike razvijenih zemalja Evrope u analiziranju rasizma i ksenofobije. Claude Liauzu u spomenutom broju "Le Monde Diplomatique" pita: "Kako se suprotstaviti rasizmu, bez kritike najvažnijih dimenzija ovog problema: odnosa Sjever-Jug, centrizma Zapada, heksagonalizma našeg horizonta mišljenja, nereda koji je svjetski sistem proizveo?" No, na ovom mjestu nije moguće ulaziti u analize situacije kakvu opisuju Castles, Liauzu i mnogi drugi. Naveli smo samo neke naznake za razmišljanje u smjerovima važnim za našu temu. U svakom slučaju, u složenosti evropske političke scene nalaze se i uzroci i posljedice rasizma. I to sve treba imati na umu ako se pokušava naznačiti pravce evropskog razvoja, integracije i položaj manjinskih grupa u tome. Specifičnije vezano uz ovu temu jest i upozorenje Van Arkela: "Razne rasističke grupe u mnogim zemljama imaju internacionalne veze i okupljanja. Sigurno je da su to uglavnom nelegalne grupe bez stvarnog političkog značaja, ali neki od tih pokreta imaju mjesta u nacionalnim parlamentima ili nižim predstavničkim tijelima i ponekad se neke od njihovih ideja prenose u službenu politiku. Nije li moguće da ujedinjenje Evrope omogući i ujedinjavanje njenih rasističkih pokreta, što je to opasnije što uvećanje opsega može također povećati etničke pritiske" (15:21)? Ovo upozorenje treba svakako uzeti ozbiljno. Razmišljati o takvim perspektivama (i njihovim mogućim posljedicama) morali bi prije svega oni predstavnici evropskih zemalja koji rade na konkretnom formuliranju politike EEZ. A kako oni pristupaju imigrantima i njihovim problemima?

Poznato je da bi u novoj evropskoj zajednici trebao biti olakšan protok ljudi, roba i informacija. To je posebno važno za migrante, kako zaposlene u zapadnoevropskim zemljama, tako i članove njihovih obitelji. Ali, kao i najčešće kad se radi o velikim političkim potezima koji dobro zvuče, ima jedna ograda - ona koja se odnosi upravo na migrante, tj. milijunsku populaciju. Za njih teško da će promjena (bar u prvoj fazi) biti olakšica. Neke će se granice otvoriti još više, no druge će postati prave prepreke. O tome je bilo govora na sastanku ministara pravde i vanjskih poslova 27 evropskih zemalja koji je održan 31.X 1991. u Reichstagu, u Berlinu. Ta konferencija bila je peta u nizu tokom ove godine. Osnovni ton bio je - strah od mogućega novog vala imigranata iz zemalja Srednje i Istočne Evrope i SSSR-a. Težište je stavljeno na problem ilegalnih ulazaka u zemlje Zapada i neregistrirane radnike, ali politika koja se stvara pogađat će i ostale grupe. Njemačka, već prije suočena s masovnom imigracijom, u posebnim je teškoćama nakon ujedinjenja istočnoga i zapadnog dijela. Sada pasoše iste boje nose ljudi istog porijekla i jezika, ali među kojima je niz problema proizašlih iz pedeset godina potpuno različite politike, ekonomije i kulture, suprotnih ideologija i nejednakoga životnog standarda. Osim toga, po

procjenama njemačke vlade, u zemlju je ove godine ilegalno ušlo oko 200.000 osoba i još toliko Nijemaca koji su živjeli u istočnoevropskim zemljama. Njima se, odmah po dolasku, priznaje njemačko državljanstvo. Uz njih, podjednak je broj tražilaca azila, uglavnom također iz Istočne Evrope. (Svi podaci u ovom odjeljku uzeti su iz analize Philippea Bernarda u listu "Guardian Weekly" od 10.XI 1991.) I u Francuskoj stanovit broj ljudi, ali znatno manji, traži politički azil (5.700). Bilježe se slični zahtjevi i u Austriji (najviše od ljudi iz raznih dijelova Jugoslavije) i u Mađarskoj (Rumunja). Smjer migracija iz Albanije i Bugarske uglavnom su Grčka i Italija. Ali najveći strah u zapadnih učesnika ove konferencije izazvala je procjena sovjetskog ministra Viktora Baranikova da će nekoliko milijuna sovjetskih građana zaželjeti promijeniti mjesto boravka i krenuti put Zapada. (Ove i prošle godine to je učinilo oko 600.000 ljudi iz te zemlje.) Kvalifikacije koje se daju svim tim pokretanjima stanovništva slične su po sadržaju i slične po uplašenom tonu; govori se o "neželjenom sekundarnom učinku slobode kretanja" i "prijetnji evropskoj stabilnosti". Zapadni su demokrati, naravno, za demokraciju ali do neke mjere (koju određuju oni). Diskusije koje sada traju treba da odrede hoće li EEZ donijeti zajedničke mjere, ili će svaka zemlja to regulirati sama. No zajedničke mjere već su na putu. Na konferenciji u Berlinu dogovoreno je o kontroli vanjskih granica Zajednice (unutrašnje će ostati samo formalne, a *de facto* nevidljive za one koji ih budu prelazili), o policijskoj suradnji, kontroli ilegalnih ulazaka i neregistriranog rada, usaglašavanju politike viza i razmjeni informacija. Neke od zemalja prisutnih na ovoj konferenciji morat će promijeniti vlastito zakonodavstvo u skladu s ovim mjerama. A potencijalnim migrantima jasno je stavljeno do znanja da ostanu tamo gdje jesu i da će čvrste zapadnoistočne granice smjeti prijeći (pa čak i zanemariti) kad njihove zemlje 'sazriju' i uđu u taj krug. Tako se sloboda kretanja (jedno od osnovnih ljudskih prava) ograničava, a Evropa dijeli na dva svijeta. Prognoze kažu - 'privremeno'. Budućnost će reći što to točno znači.

Mogućnosti pozitivne interakcije

Dosad je dovoljno rečeno o problemima Evrope, strategijama koje se planiraju i problemima migranata. Ostaje još da pokušamo vidjeti koje su mogućnosti pozitivnih kontakta u interakciji različitih kultura i što bi trebalo poduzeti da se konfliktne situacije svedu na minimum. A to mora biti dio strategije zemalja imigracije, jer ljudi 'stranog' porijekla čine sastavni dio njihovih društava. Novim mjerama moguće je ograničiti daljnje imigracije, ali rješavanje problema 'stranih' imigranata i 'novih etničkih manjina' preduvjet je za stabilnost i mir integrirane Evrope. "Građani Zapadne Evrope više ne mogu izabrati žele li živjeti u multi-etničkim i multi-kulturnim društvima. Oni u njima već žive. Ono o čemu još treba da odluče jest hoće li etničke manjine gurnuti na socijalnu marginu putem rasizma i diskriminacije, ili će borba za jednakost tih manjina, ali bez gubitka identiteta, biti uspješna. Marginaliziranje i tlačenje manjina ima dugu i nedoličnu tradiciju u Evropi. Manjine su postale 'dežurni krivci' i objekti proganjanja u vremenima kriza; tlačenje manjina utro je put za destrukciju demokracije i radničkih pokreta. Alternativa - jednakost i samoodređenje novih etničkih manjina - može obogatiti naše kulture i dati novu kvalitetu našem društvenom životu. Taj izbor još je otvoren" (4:229).

Što se mora poduzeti da bi takav izbor postao realnost? Postoji nekoliko nivoa akcije. Prvi je nivo institucionalnih, državnih rješenja, drugi institucija i pojedinaca u domeni kulture, treći - samoorganiziranje građana, a četvrti - znanstvena istraživanja. Najviše rezultata moglo bi se očekivati istodobnim angažiranjem na svim ovim nivoima. Nužno je također aktiviranje svih faktora važnih za interakciju (na globalnom i individualnom nivou): zemlje primitka, zemlje porijekla, autohtonog stanovništva i migranata samih. Osnovni cilj te akcije jest postizanje onog što Allport naziva 'dodirom', stvarnom komunikacijom, tj. istinskim poznavanjem i razumijevanjem postignuto tolerancijom i otvorenošću.

1) Prvi je nivo akcije vezan uz državna, institucionalna rješenja. To se prije svega odnosi na zakonodavstvo. Odmah treba primijetiti: samo zakonodavstvo ne može riješiti probleme predrasuda i rasizma, ali može pružiti legalnu zaštitu migrantima i pripadnicima manjinskih grupa stavljajući određene oblike ponašanja prema njima izvan zakona. Dosad su najbolja rješenja postignuta u Holandiji i Švedskoj, a u obje te zemlje radi se i na daljnjem poboljšanju zakonskih odredaba. Holandska politika nastoji osigurati grupama i pojedincima stranog porijekla jednaki status i mogućnosti za razvoj, a Švedska "jednakost između imigranata i Švedana, slobodu kulturnog izbora za imigrante, te suradnju i solidarnost između švedske većine i različitih etničkih manjina" (4:66). No dio posla na ovom nivou moraju obaviti i matične zemlje, budući da aktivan odnos prema vlastitoj manjini u nekoj zemlji pojačava obavezu te zemlje da nađe bolja rješenja. A ona su u međunarodnim konvencijama o općim i posebnim ljudskim pravima već formulirana.

S globalnog nivoa treba osnažiti i artikulaciju *multikulturalizma*. Taj koncept, utemeljen u formuli 'jedinstvo u različitosti', ne znači samo poboljšanje života migranata, već i kulturno obogaćivanje same zemlje koja ga dosljedno provodi. A može se provesti samo ako su i drugi uvjeti ispunjeni, prije svega oni za drukčijim *obrazovanjem*. Bez obrazovanja i *socijalizacije* za respektiranje različitosti ne može se stvoriti osnova društva bez predrasuda. Kritike školskih sistema brojne su i ovdje ih ne treba ponavljati. Nužno je samo reći da su eksperimentalne i alternativne škole pokazale kako predrasude nisu nešto 'prirodno' i time nepromjenljivo. One nastaju iz iracionalnog, a prosperiraju kroz stare škole i društvenu/političku manipulaciju, o čemu je bilo riječi. Tako socijalizirani pojedinci ne mogu stvoriti bolji svijet; oni su žrtve staroga i samim tim (osim časnih iznimaka) ne mogu ohrabriti novo. A to 'novo' jest ono što bi Evropa željela biti. Dakle, obrazovanje se nužno mora osloboditi uskogrudnosti etnocentrističkog koncepta koji još dominira u školama većine zemalja.

2) Slijedeći nivo akcije vodi kroz *kulturnu suradnju* različitih oblika. Kultura je uvijek bila most među različitim narodima i zato povećanje intenziteta i pažnja s obzirom na kvalitetu mogu imati pozitivne posljedice. Poznato je da i u rasističkoj kulturi postoji uvažavanje pojedinaca i iz onih grupa koje su inače diskriminirane. To su često umjetnici, književnici, javni i znanstveni radnici. Ako broj tih pojedinaca poraste, može se dogoditi da oni postanu reprezentanti određene grupe u očima okoline i tako uklone stigmatizaciju proizašlu iz predrasuda i nepoznavanja. Tu je veoma važna i *uloga intelektualaca*, pripadnika obiju grupa u interakciji. Jer kao i kultura i oni su most među različitim grupama. Njihova je prvenstvena uloga borba protiv predrasuda traženjem istine i javno govorenje istine, u svim socijalnim situacijama. Ako sada kulturu uzmemo u širem smislu, otvaraju se novi vidovi interakcije. Na primjer, neprestane migracije turista. U ograničenom vre-

menu sve veći broj (danas već višemilijunski) ljudi upoznaje matične zemlje grupa koje su manjine u njihovoj zemlji. Dojam koji ta zemlja i ljudi ostave, prenosi se na sliku o manjinskim grupama. U svakom slučaju, povećava se stupanj poznavanja i razumijevanja, stvaraju se prijateljstva na pojedinačnom nivou koja, dalje, olakšavaju kulturnu interakciju na širem društvenom nivou. A iz psihološke literature poznato je da je vrlo teško imati posve negativan stav prema nekoj grupi, ako su nam neki članovi te grupe prijatelji. Značaj pojedinca nikako ne treba gubiti iz vida kad se govori o doticajima različitih kultura.

3) U zemljama zapadne demokracije samoorganiziranje građana ima nesumnjivu društvenu težinu. Ono što je važno jest njihov direktni, neposredni utjecaj na život lokalnih zajednica koje, opet, predstavljaju realni, svakodnevni životni okvir ljudi - dakle i migrantskih grupa. Formiranje antirasističkih klubova (17:6) može imati više utjecaja na životne okolnosti neke određene manjine, nego mnogi patetični i često apstraktni stavovi i apeli vlasti. Pogledajmo samo trenutačnu njemačku situaciju u kojoj su brutalni napadi na strance postali svakodnevna pojava. Ne vjerujući institucijama sistema, mnogi njemački građani ne samo da sudjeluju u antirasističkim demonstracijama, već stvaraju žive zidove oko zgrada u kojima su stranci, da bi ih zaštitili od divljanja neonacista. Sve su masovnije kampanje sve većeg broja socijalnih pokreta koji se solidariziraju sa diskriminiranim. Pridružuju im se i vodeći intelektualci. U zajedničkoj deklaraciji (koju je potpisao Gunter Grass i mnogi drugi) oni između ostalog kažu: "Velika većina građana srami se što se ljudi ponovo boje pogroma u Njemačkoj" ("The European", 11-17.X 1991). Dakle, široka društvena akcija na nacionalnom i internacionalnom nivou može itekako poboljšati situaciju. Neonacističke snage povezuju se čak i transkontinentalno. I oni koji im se suprotstavljaju moraju biti organizirani. Takve socijalne snage ne iscrpljuju dijapazon djelovanja samo negativnom odrednicom - borbom "protiv" negativnih situacija. Pred njima je široko polje rada na postizanju onoga "za" - za svijet bez diskriminacije, svijet kooperacije, solidarnosti i komunikacije.

4) Ima socioloških i političkih studija o konfliktnim situacijama, problemima etničkih grupa, diskriminaciji itd. ali nedostaju istraživanja pozitivnih primjera, situacija sklada i beskonfliktnih odnosa. Svijet je toliko ispunjen problematičnim situacijama, da ono što je 'normalno' postaje rijetko i iznimno, gotovo više i nije normalno. Kada se to uvidi možda će se povećati broj istraživanja takvih, iznimnih situacija. Oni koji istražuju konflikte ne čine to samo iz akademske, bezinteresne znatiželje; bave se time da bi otkrili uzroke i mehanizme, kao i moguće putove izlaska iz začaranog kruga nepovjerenja i neprijateljstava. Oni koji će istraživati beskonfliktne situacije, činit će to iz istog razloga; da bi usporedbom s prvim tipom istraživanja, otkrili 'u čemu je tajna' i predložili rješenja. Zato je u istraživanju interakcija različitih kultura, po mom mišljenju, nužno učiniti takav otklon i analizirati grupe koje žive u harmoniji. Iz toga se može mnogo naučiti i o onim drugim, brojnijim.

Osnovno pitanje na koje bi trebala odgovoriti istraživanja pozitivnih kontakata jest postoji li još neotkrivena ili nedovoljno poznata ili neprimjećena formula za socijalnu harmoniju? Možda postoji.

LITERATURA

- 1) Adorno, T.W. i suradnici. *The Authoritarian Personality, Studies in Prejudice*. New York. Harper & Row, 1950.
- 2) Allport, G.W. *The Nature of Prejudice*. Cambridge/London. Addison-Wesley, 1979. (prvo izdanje 1954.)
- 3) Blaut, J.M. *National Question*. Zed Books Ltd. London, 1987.
- 4) Castles, Stephen. *Here for Good. Western Europe's New Ethnic Minorities*. Pluto Press. London & Sydney, 1987.
- 5) Choenni, C.E.S. & Cain, A.C. "The Intensification of Racism on the Dutch Labour Market". Referat podnesen na međunarodnoj konferenciji *Racism and the Labour Market*, održanoj od 5-7.IX 1991. u Utrechtu i Amsterdamu u organizaciji International Institute of Social History i Association of Historical Racism Studies. 20 str.
- 6) Cown, James. *Mysteries of the Dream-Time*. Prism Unity, Bridport, 1989.
- 7) Dahrendorf, Ralf. "Out of Utopia", *American Journal of Sociology*, LXIV, 1958, str. 115-127.
- 8) Goudsblom, John. *Sociology in the Balance*. Blackwell, Oxford, 1977.
- 9) Horton, Joh. "Order and Conflict Theories of Social Problems as Competing Ideologies", *American Journal of Sociology*, LXXI, 1966, str. 701-713.
- 10) X X X *Immigrazione e Diritti di Cittadinanza*. Consiglio Nazionale dell'Economia e dell Lavoro, Editalia, 1991.
- 11) X X X *Italia, Europa e Nuove Immigrazioni*. Edizioni della Fondazione Giovanni Agnelli, Torino, 1990.
- 12) X X X *Migrare ed Accogliere*. Conferenza Nazionale dell'Immigrazione, Roma, 1990.
- 13) Ridgeway, James. *Blood in the Face*. Thounder's Mouth Press, New York, 1990.
- 14) Sallen, Herbert A. *Zum Antisemitismus in der Bundes Republik Deutschland*. Haag and Herchen Verlag, Frankfurt, 1977.
- 15) van Arkel, D. & Kloosterman, R.C. *Racism and the labour market*. Internationaal Instituut Voor Sociale Geschiedenis, Amsterdam, 1989.
- 16) van Dijk, Teun A. *Processes of Prejudice and the Roots of Racism: a Socio-cognitive Aporoach*. UvA, Amsterdam, 1983.
- 17) Walker Hollis, Yvette. "In support a multiracial society", *New People*, Vol. I, no. 4, Oak Park, 1991.

IZVORI

- 1) *Le Monde Diplomatique*
- 2) *The European*
- 3) *The Guardian Weekly*

IMMIGRANTS AND THE RECEIVING SOCIETY (PROBLEMS OF SOCIAL INTERACTION)

SUMMARY

The paper gives a systematic list of the problems of migrants, firstly in regard to their migration perspective, as well as in regard to the role which the migrants may have in solving these problems. Next, the main theories on interaction between different culture are briefly described. In the following section emphasis is given to the analysis of the functions and forms of prejudice, and then to racism and xenophobia as the manifest forms of discrimination which determine all spheres of life of migrant and minority groups. Along with a description of the basic concepts, a series of examples is given, all of which illustrate the complexity, the various levels and the seriousness of the situation caused by these forms of discrimination. Later, the problem of social interactions connected to contacts between different cultures is placed within the context of planning European integration, especially in regard to the perspective of migrants within today's trends and strategies. In the last part of the paper, the author notes some actions which might result in positive contacts - in communication and co-operation on an equal footing. In this regard she mentions legislature, multiculturalism, changes in education and socialisation, cultural co-operation, the role of intellectuals, the self-organisation of citizens, the inter-linking of anti-racist movements on an international level, and the need for scientific research and harmonic (not only conflictive) examples of inter-group relations. Such a theoretic framework is useful for further research on any ethnic group in its specific situation.